

شناسایی علل بوجود آمدن سکونتگاه‌های غیر رسمی از منظر اقتصادی

نمونه موردی: محله سعدی شیراز

ندا رفیعی

استاد یار، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه آزاد شیراز

neda.rafiiee14@gmail.com

چکیده

امروزه یکی از چالش‌های عمده ناپایدارکننده شهری کشور، گونه‌ای شهرنشینی با مشکلات حاد موسوم به حاشیه‌نشینی یا اسکان غیررسمی (سکونتگاه‌های غیر رسمی) است. سکونتگاه‌های غیر رسمی به مناطقی گفته می‌شود که مهاجران روستایی و محرومان جامعه شهری را در خود جای داده یا خارج از برنامه‌ریزی رسمی و قانونی توسعه شهری، عمدتاً بدون مجوز در درون یا خارج از محدوده قانونی شهرها به وجود آمده است. در همین راستا هدف این تحقیق، بررسی دلایل ایجاد سکونتگاه‌های غیر رسمی و ارائه راهکار در جهت حل مسئله از منظر اقتصادی (نمونه موردی محله سعدی شیراز) در نظر گرفته شده است. نمونه نهایی تحقیق با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده از میان ساکنین محله سعدی شیراز انتخاب شد. فرضیه‌های تحقیق با استفاده از آزمون‌های همبستگی و رگرسیون خطی و آزمون مقایسه میانگین یک جامعه مورد بررسی قرار گرفت. نتایج حاصل از بررسی فرضیه‌های تحقیق نشان داد: (۱) بین جاذبه‌های اقتصادی شهر با ایجاد سکونتگاه‌های غیررسمی رابطه معنادار مثبتی وجود دارد. (۲) بین دافعه‌های اقتصادی محل سکونت قبلی با ایجاد سکونتگاه‌های غیررسمی رابطه معنادار مثبتی وجود دارد. (۳) توانمندسازی اقتصادی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی بر اساس پذیرفتن حق شهروندی و بکارگیری نیروی شراکتی آنان می‌باشد و (۴) پذیرفتن حق شهروندی و مشارکت‌پذیری آنان در سرمایه‌گذاری‌ها جزء موثرترین شاخص‌های توانمندسازی اقتصادی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی می‌باشد

کلمات کلیدی: سکونتگاه‌های غیر رسمی، جاذبه‌های اقتصادی شهر، دافعه‌های اقتصادی محل سکونت، توانمندسازی اقتصادی ساکنان، محله سعدی شیراز

۱- مقدمه

این پدیده‌ی اجتماعی هم در کشورهای توسعه‌یافته و هم در کشورهای توسعه‌نیافته وجود دارد. البته حاشیه‌نشینی در کشورهای توسعه‌یافته با کشورهای توسعه‌نیافته تفاوت‌هایی از حیث علل تاریخی به وجود آورنده و نحوه‌ی رفتار اجتماعی حاشیه‌نشینان دارد (ویلیجویین و هوی، ۲۰۱۲). به طور کلی در دنیا از هر ۶ نفر ۱ نفر در سکونتگاه‌های غیررسمی زندگی

¹ Viljoen & Howe

می‌کنند که در صورتی که این روند ادامه پیدا کند و دولت‌ها برنامه‌ای برای این موضوع نداشته باشند تا سال ۲۰۳۰، حدود ۲ میلیارد نفر از جمعیت شهرنشین دنیا در اینگونه سکونتگاه‌ها زندگی خواهند کرد (هോഗارت، ۲۰۱۶). در حال حاضر ۴۲ درصد جمعیت کشورهای جهان سوم یا در حال توسعه در همین سکونتگاه‌ها زندگی می‌کنند. براساس گزارش سازمان ملل سکونتگاه‌های غیر رسمی (حاشیه نشینی) چالش اصلی هزاره سوم معرفی شده است (بالدوین، ۲۰۱۸). حاشیه نشینی در شهرهای ایران عمدتاً به صورت شهرک نشینی در حومه‌ی شهرها و هم‌چنین آلونک نشینی دیده می‌شود. شهرک‌های حاشیه نشینان در اصل «روستای شهر» یا «شهرک‌های روستا گونه‌ی درون شهر» هستند. حاشیه نشینی ریشه در زمان‌های بسیار دور دارد و در قرن‌های گذشته نیز وجود داشته است (ایسنا، ۱۳۹۷). امروزه یکی از چالش‌های عمده ناپایدارکننده شهری کشور، گونه‌ای شهرنشین با مشکلات حاد موسوم به حاشیه نشینی یا اسکان غیررسمی (سکونتگاه‌های غیر رسمی) است. سکونتگاه‌های غیر رسمی به مناطقی گفته می‌شود که مهاجران روستایی و محرومان جامعه شهری را در خود جای داده یا خارج از برنامه‌ریزی رسمی و قانونی توسعه شهری، عمدتاً بدون مجوز در درون یا خارج از محدوده قانونی شهرها به وجود آمده است. فقدان سند مالکیت رسمی و محرومیت از خدمات و زیرساخت‌های شهری از شاخص‌های این سکونتگاه‌هاست. شرایط موجود و حاکم بر این گونه نواحی در بروز ناهنجاری‌های اجتماعی بسیار مساعد است (دریشسل و کونز، ۲۰۱۰). یکی از دلایل رشد سکونتگاه‌های غیررسمی، رشد افسار گسیخته شهرنشینان در کشورهای در حال توسعه، فقر و محرومیتی است که شهرها با آن دست به گریبان هستند (آبینک، ۲۰۰۸). رشد پدیده فقر شهری و عمیق‌تر شدن شکاف طبقاتی در شهرهای بزرگ باعث شده است که گروه‌های کم درآمد در غالب اجتماعات محلی در فضاهای جغرافیایی خاص شکل گیرند که از روند کلی توسعه برکنار مانده و به اصطلاح به حاشیه رانده شده، هستند. لذا توجه جدی به بهبود وضعیت و بررسی دلایل ایجاد این سکونتگاه‌ها به دلیل پیامدهای منفی آن در ابعاد مختلف ضرورت دارد (سیمون و همکاران، ۲۰۱۲). از آنجا که راه‌حلی همچون حذف و تخریب یا دادن خدمات صرف از سوی سازمان‌های ذی‌ربط بدون پذیرفتن حق شهروندی و بکارگیری نیروی شراکتی این اجتماعات هیچ‌کدام راهگشا نبوده‌اند، لذا باید در جستجوی راه‌حلی ریشه‌ای و درونزا در نحوه مواجهه با این سکونتگاه‌ها بود تا بتوان به یکپارچگی این محله‌ها با محله‌های رسمی شهر دست یافت. زمینه‌سازی جهت ارائه خدمات پایه و زیربنایی، بهسازی و تامین زیرساخت‌ها به منظور کاهش فاصله کالبدی از پیکره اصلی شهر و خدمات‌رسانی فراگیر و رفع تبعیض به ویژه برای گروه‌های کم درآمد آسیب پذیر از مهمترین راه‌کارهایی است که در سال‌های اخیر جهت رفع یا کاهش مشکلات مربوط به سکونتگاه‌های غیر رسمی مطرح شده است (نیلسون و همکاران، ۲۰۱۳). محله سعدی شیراز با جمعیت متراکم و قومیت‌ها و ملیت‌های مختلف یادآور فقر و درماندگی است. بافت‌های فرسوده تبدیل به تلی از گل شده و خروارها، خروار روی هم انباشته شده و حتی راه عبور و مرور را مسدود کرده است. نه آتشنشانی، نه اورژانس، نه گشت‌های نیروی انتظامی و... قادر به ورود به میانه محله سعدی نبوده و کوچکترین اتفاق تبدیل به مصیبت می‌شود. فقط در قسمت برآفتاب محله سعدی ۱۵ هزار نفر ساکن هستند که تنها راه دسترسی شان یک گذرگاه باریک است. فقر، بیکاری، اعتیاد و ناامنی تنها گوشه‌ای از درد و رنج مردمی است که در این محله زندگی می‌کنند. این در حالیست که این محله در کنار یکی از دیدنی و ماندگارترین آثار گردشگری کشور قرار گرفته است و قریه‌ای است تاریخی که اگر توجهات لازم در جهت بهبود وضعیت آن صورت نگیرد چه بسا در آینده‌ای نزدیک شاهد وقوع اتفاقات ناگوار خواهیم بود. هر چند که ادامه همین روند نیز بدون وجود هر اتفاق غیرمنتظره‌ای به خودی خود یک فاجعه انسانی محسوب می‌شود. بنابراین ضرورت برطرف کردن سکونتگاه‌های غیر

¹ Hoggart

² Baldwin

³ Drechsel & Kunze

⁴ Ubink

⁵ Simon et.al

⁶ Nilsson

رسمی در محله سعدی شهر شیراز کاملاً روشن و بدیهی است. شناسایی علل بوجود آمدن سکونتگاه‌های غیر رسمی و ارائه راهکار در جهت حل مسئله از منظر اقتصادی در محله سعدی شیراز جزو اهداف کلی این مقاله می باشد. همچنین در ادامه این تحقیق اهداف جزئی تر نیز به شرح زیر بررسی می گردد: بررسی رابطه بین جاذبه‌های اقتصادی شهر با ایجاد سکونتگاه‌های غیررسمی، تعیین رابطه بین دافعه‌های اقتصادی محل سکونت قبلی با ایجاد سکونتگاه‌های غیررسمی و تقویت شاخص‌های موثر بر توانمندسازی اقتصادی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی محله سعدی و در انتها شناسایی و ارائه راه کار در جهت حل مسائل مربوط به سکونتگاه‌های غیر رسمی و حاشیه نشینی از منظر اقتصادی می باشد.

۲- مبانی نظری

رابرت پارک و اورت استون در نوشته های خود کوشیدند ظهور یک تیپ شخصیت، یعنی انسان با سکونت غیررسمی را در وضعیت برخورد و ستیز فرهنگی روشن سازند. همانگونه که پارک نشان داده، انسان ساکن سکونتگاه غیررسمی کسی است که در سرنوشت، محکوم به زندگی در دو جامعه با فرهنگ نه متفاوت بلکه متعارض می باشد (ام‌بایی و همکاران، ۲۰۱۵). جان ترنر در سال ۱۹۶۹ نظریه خوش بینانه و مثبتی را اتخاذ نمود و اسکانهای غیررسمی را به عنوان راه حل بسیار مناسب برای مشکلات مسکن در نواحی شهری کشورهای در حال توسعه توصیف کرد (بريمن و همکاران، ۲۰۱۲). اسکان های غیر رسمی فاکتور برجسته و غالب در شهرنشینی و تهیه مسکن برای فقرای شهری می باشد. این سکونتگاه ها نباید به مانند بخشی از واقع مشکل در بحران شهری مسکن، بلکه به عنوان سهم فقرا، برای حل مسئله خودشان نگریسته شود. این گونه سکونتگاه ها بی‌ضابطه‌ای از تجمع مکانی گروه‌های کم درآمد در نقاط آسیب‌پذیر شهر می‌باشد که به صورت کاملاً سازمان‌نیافته (خودرو و فاقد مجوز رسمی از نهادهای شهری) ایجاد می‌گردد (رفعیان، ۱۳۸۵، ص ۲۶۵). سکونتگاه های غیررسمی پدیده ای گذرا و ناپدید شدنی نیست و در سطح کشورهای در حال توسعه به شدت در حال گسترش است. از این رو، در مهمترین اسناد جهانی و از جمله در اهداف توسعه هزاره به ضرورت بهبود سریع این وضعیت اشاره شده است. (صرافی، ۱۳۸۱، ص ۶). ساکنان سکونتگاه های غیررسمی به معنای اعم شامل تمامی کسانی است که در محدوده اقتصادی شهر ساکن هستند ولی جذب اقتصاد شهری نشده اند. جاذبه های شهرنشینی و رفاه شهری، این افراد را از زادگاه خویش کنده و به سوی قطب های صنعتی و بازارهای کار می کشاند و اکثراً مهاجرین روستایی هستند که به منظور گذراندن بهتر زندگی راهی شهرها می شوند (انکایانا و همکاران، ۲۰۱۶). سکونتگاه های غیررسمی به نوعی اسکان گفته می شود که افرادی بدون اجازه و یا پرداخت اجاره بها مکان آنها را اشغال کرده و آن را سرپناه خویش قرار داده اند. این تعریف فقط به جنبه فیزیکی سکونتگاه های غیررسمی پرداخته و تصرف عدوانی را لازمه سکونتگاه های غیررسمی دانسته است. (عسگری طباطبایی، ۱۳۸۱، ص ۱۰۲). به نظر عده ای از متخصصین؛ سکونتگاه های غیررسمی عبارت است از وضع زندگی تمام کسانی که در جامعه شهری ساکنند ولی از نظر درآمد، بهره گیری از امکانات و خدمات در شرایط نامطلوبی بسر می برند. در واقع کلیه کسانی که از حالت تولیدی گذشته خود بیرون آمده و به صورت مازاد نیروی انسانی در حاشیه شهر سکنی می گزینند و دارای یک زندگی حاشیه ای هستند. (حسین زاده دلیر، ۱۳۷۰، ص ۶۴). دیوید هاروی^۴ در کتاب عدالت اجتماعی و شهر ویژگی های محلات زاغه نشین را چنین عنوان می کند: محلات زاغه نشین آخرین چاره بازندگان است و در تلاش بی امان برای بدست آوردن مزایای شهری، این محلات از نظر مدرسه، شغل، جمع آوری زباله، روشنایی معابر، خدمات اجتماعی و هر چیز دیگری که به طور دسته جمعی فراهم می شود نیز بازنده هستند، محله زاغه نشین محله ای است که جمعیت آن نمیتواند در روند رقابت برای کالاها و خدمات عمومی به نحو

¹ Mbae et.al

² Breiman et.al

³ Ncayiyana et.al

^۴ David, Harvey

موثری شرکت جوید و بدین ترتیب کنترلی بر نحوه توزیع این خدمات و کالاها ندارد. (هاروی، ۱۳۷۶، ص ۷۲). رابرت ازرا پارک^۱ با الهام گرفتن از عقاید و افکار استاد خود جورج زمیل جامعه شناس آلمانی، در مقاله ای تحت عنوان «مهاجرت انسانی و انسان حاشیه نشین» مفهوم انسان با سکونت غیررسمی را چنین تعریف می کند: انسان با سکونت غیررسمی شخصیتی است که از حاصل برخورد یا پیوند دو نظام فرهنگی متفاوت و احیاناً متخاصم ظهور می کند. چنین موجود دورگه‌ای در زمان واحد نسبت به هر دو نظام فرهنگی احساس بستگی دارد ولی در عین حال خود را نسبت به هیچ کدام متعلق و متمایل نمی داند. (پیران، ۱۳۶۶، ص ۵۲). ساکنان سکونتگاه های غیررسمی، اکثر افراد مهاجر روستایی و عشایر هستند که اغلب فاقد مهارت لازم شهری و بعضاً غیرماهرنند. این افراد بیشتر به علت عوامل رانش زادگاه خود و کمتر به دلیل عوامل جاذبه شهری، زادگاه خود را ترک کرده و به شهرها روی می آورند آنها به دلیل عدم تطبیق با فرهنگ و محیط شهر و بر اثر عوامل پس ران شهری جذب محیط های شهری نمی شوند و به تدریج با طبقات محروم شهر درآمیخته و در کانون هایی به هم پیوسته و یا جدا از یکدیگر در بخش های نامرغوب شهر سکنی می گزینند به صورتی که محل سکونت و متعارف شهری، آشکارا مغایرت دارد و مالکیت آن غالباً غصبی است. اگرچه، محلات سکونتگاه های غیررسمی در داخل یا حاشیه شهر قرار دارند، لیکن از لحاظ اجتماعی، اقتصادی این گروه اکثراً جذب نظام اقتصادی، اجتماعی شهر نشدند و به لحاظ فرهنگی و سیاسی نیز در انزوا هستند. (سلیمانی و کلانی فرد، ۱۳۷۶، ص ۱۰۱). سرینیواس آدر تعریف سکونتگاه های غیررسمی آن را به عنوان ناحیه ای مسکونی که بدون حقوق قانونی در قبال زمین و یا بدون مجوز از مراجع قانونی، به منظور ساخت و ساز توسعه یافته است و به دلیل موقعیت شبه قانونی یا غیرقانونی شان معمولاً دارای زیر ساخت ها و خدمات ناکافی می باشند، می شناسد (اولدویچ و همکاران^۲، ۲۰۱۱). بیست و پنجمین نشست ویژه ی مجمع عمومی سازمان ملل در سال ۲۰۰۱، درباره سیاست های تأمین مسکن و توسعه شهری در شهر نیویورک با نام استانبول به اضافه پنج (استانبول بعد از پنج سال) به منظور ارزیابی روند پیشرفت های به دست آمده در زمینه ی مبارزه با فقر و تأمین سرپناه. (جوهری پور و داورپناه، ۱۳۸۱، ص ۹۴-۸۲). توانمند سازی^۳ راه کاری برای توزیع مناسب اقتصادی- اجتماعی به صورت پایدار است. (محمدی، ۱۳۸۲) به بیان دیگر توانمند سازی یعنی؛ ظرفیت سازی در اجتماعات برای حل مشکلات آنها با اندیشه، منابع و بازوی خود آنهاست. (صرافی، ۱۳۸۲، ص ۲۷۱)

شهر نشینی و رشد سریع آن در کشورهای جنوب، تحت تاثیر مسایل اقتصادی - سیاسی و اکولوژی انسانی آنها دارد. مطالعات در زمینه اکولوژی انسانی، نحوه رابطه روستاها با طبیعت و محیط اطراف را عامل تعیین کننده وضعیت آنها بیان می دارد و رشد و توسعه برون زای کشورها عامل اصلی رشد بی رویه شهرها می باشد. اینگونه توسعه که باز تولید فقر در شهرها را بر عهده دارد مشکلات فراوانی را به وجود آورده و وضعیت مسکن و اجتماع شهری را به سوی نابسامانی می کشاند. (هادی زاده، ۱۳۸۲، ص ۸۴). سکونتگاه های غیررسمی در کشورهای پیشرفته امروزی (شمال) تنها به لحاظ کالبدی و فیزیکی و ویژگی های کلی با این پدیده در کشورهای جنوب شباهت هایی را به نمایش می گذارند. سکونتگاه های غیررسمی در کشورهای شمال بیشتر در اثر موج بحران های اقتصادی و تحولات صنعتی و بیکار شدن مقطعی کارگران به وجود آمده اند و بعدها جذب این کارگران در بازار شهرها باعث شده است تا آنها محل زندگی خود را تغییر داده و در محل دیگری با عنوان شهروند اصلی شهر سکونتگاه های گزینند و به جای آنها افراد متخلف و قانون گریز ساکن می شوند که اصطلاح "جنگل شهر" به دلیل خصلت ساکنان این نواحی به آنها اطلاق می گردد. البته افراد فقیر شرافتمند نیز در بین ساکنان قانون گریز این سکونتگاه ها زندگی میکنند. (پیران، ۱۳۶۸، ص ۳۲). بررسی های شهر نشینی جدید ایران، نشان از وجود دو دوره متمایز دارد؛ دوره اول؛ از سال ۱۳۰۰ شروع شده و تا سال ۱۳۴۰ و شروع اصلاحات ارضی ادامه می یابد و دوره دوم؛ مربوط به دوره پس از

^۲ Robert E, Park

^۱ Hari, Sirinivas

^۳ Oldewage et.al

^۱ Enabling

اصلاحات ارضی است که از دهه ۴۰ شروع شده تا به امروز ادامه دارد و اساسی ترین مشکلات شهرنشینی ایران مربوط به این دوره می باشد. به گونه ای که در این دوران افزایش مهاجرت ها و رشد بدقواره شهرهای بزرگ و متوسط عوارض بسیاری را پیش روی قرار داد. (حسامیان، ۱۳۶۳، ص ۱۷). پیش بینی سازمان ملل درباره جمعیت شهرنشین ایران، بیانگر آن است که ایران تا سال ۱۴۰۵ یک جامعه شهر نشین خواهد بود به طوری که حدود ۷۵ درصد از جمعیت آن در نقاط شهری ساکن خواهند بود. این رقم تقریباً مساوی نرخ شهرنشینی در کشورهای توسعه یافته (۷۹ درصد) و بیشتر از نرخ شهرنشینی در جهان (۶۰/۵ درصد) است. (درکوش، ۱۳۸۰). آمار موجود حاکی از آن است که جمعیت شهری در ایران شتاب فزاینده ای داشته است. به طور مثال، طی دو دهه یعنی از سال ۱۳۵۵ تا ۱۳۷۵ جمعیت شهری از ۱۵/۸ میلیون نفر به ۳۶/۸ میلیون نفر رسیده یا ۲/۳ برابر شده است. (اطهاری، ۱۳۸۲، ص ۵۳). تصویب سند ملی توانمندسازی وساماندهی سکونتگاه های غیر رسمی در سال ۱۳۸۲ که ضرورت تدوین آن از یک سو به فقدان برنامه و سیاستگذاری مشخص برای سکونتگاه های غیر رسمی در ایران، و از سوی دیگر به ضعف هماهنگی بخش ها و اقدامات میان بخشی در این باره مرتبط است. این سند مرجع تعریف مشترک مسئله و تبیین اصول راهبردی و سیاستگذاری های بخشی تا پایان برنامه سوم و زمینه ساز تعیین اهداف و راهبردها و سیاست های برنامه چهارم توسعه کشور و طرح قوانین و مقررات مورد نیاز برای اجرای سیاست ها و تدوین راهکارهای مرتبط خواهد بود. (خبرنامه بن، ۱۳۸۳، ص ۲۸). سکونتگاه های انسانی، اعم از شهری و روستایی دارای مشخصات ویژه ای می باشند. در پراکنش فضائی سکونتگاه های شهری هم گروه های مختلف از مردم با پایگاه های اجتماعی و اقتصادی متفاوت استقرار یافته اند که تفاوتی خاص در جنبه هایی از قبیل خصوصیات کالبدی مسکن شان، فرهنگ برخوردهای اجتماعی، عملکردهای اقتصادی، واکنشهای رفتاری و روانی و بالاخره مشارکت در مسائل سیاسی نشان می دهند. این موارد در مقیاس کوچک تر در حد یک واحد مسکونی و یک خانوار نیز برای کلیه جوامع صادق است و اسکان های غیر رسمی هم جزئی از این کل است که برای تک تک واحدهای مسکونی و خانوارهای ساکن در آنها خصوصیات مختص به خودشان می توان تصور کرد. (زمانی، ۱۳۷۹، ص ۳۴). شیوه زندگی: بسته به طریقی که اسکان های غیررسمی شکل گرفته، شیوه زندگی ساکنان آن ممکن است به نحوی باشد که نسبت به سایرین احساس بیگانگی نموده یا به صورت آشنایان صمیمی درآیند (ویچ و همکاران، ۲۰۱۳). خصوصیات قانونی، خصوصیت عمده ای که اسکانهای غیررسمی را از سکونتگاه های رسمی جدا می سازد؛ مالکیت بر قطعه زمین مشخصی است که ساکنین بر روی آن مسکن خود را ساخته اند. این زمین ها می تواند اراضی عمومی یا تصرف شده دولتی، یا قطعه زمین های حاشیه ای به مانند زمین های محدوده ممنوعه خطوط راه آهن یا اراضی نامطلوب باتلاقی باشد (مارایس و انتیما، ۲۰۱۳). بدلیل عدم امکان رقابت گروههای کم درآمد در بازار رسمی و جذابیت بازار غیررسمی، تامین نیازها از طریق این بازار صورت پذیرفته و در نتیجه تجلی آن در قالب سکونتگاههای نابسامان غیررسمی ظهور می کند. این دیدگاه رفع این عارضه را در تغییر ساختارهای تعادل بخش جامعه جستجو می کند و اعتقاد دارد تا عدم رفع موانع تولیدکننده فقر در جامعه نمی توان انتظار تغییر این جریان را داشت. اقتصاد وابسته در اکثر کشورهای جهان سوم و تصمیم گیریهای سیاسی ناشی از آن، در این دیدگاه علت اصلی پیدایش سکونتگاههای ناپایدار شهری تلقی می شود (وان بریدا و اسویلینگ، ۲۰۱۹). در مجموع سال ها چشم پوشی از سکونت گاه های غیر رسمی در بسیاری از کشور ها نه تنها با کاهش آن همراه نبود بلکه ابعاد آن هر چه گسترده تر شد و همزمان این نظر نیز مطرح شد که رویه دولت در نادیده انگاشتن این سکونت گاه ها در شرایطی به قدرتمند شدن گروههایی می انجامد که به صورت غیر قانونی تصرف زمینها را سازمان می دهند و یا خود به آن مبادرت می ورزند. (پاتر و ایونز، ۱۳۸۴ : ۲۳۳).

^۱ این سند در جلسه ی مورخ ۸۲/۱۱/۱۹ هیئت وزیران و به پیشنهاد وزارتخانه های مسکن و شهرسازی و کشور تصویب شد.

^۲ Marais & Ntema

^۳ Van Breda & Swilling

۳- روش تحقیق

در این تحقیق از روش پیمایش (روش زمینه یابی با هدفهای توصیفی و اکتشافی) استفاده شده است. معمولاً پیمایش یا بررسی را مطالعه تغییرات متغیر یا دستیابی به دلایل حدوث یا تغییر پدیده اجتماعی می دانند (مهدوی؛ ۱۳۸۲، ص ۴۵) که معمولاً در مقیاس وسیعی صورت می گیرد. همچنین مقیمی روش تحقیق پیمایشی را بررسی توزیع ویژگی های یک جامعه می داند (نادری شبستری؛ ۱۳۸۲، ص ۴۹). پیمایش دارای دو نوع کلی است: ۱- توصیفی ۲- تحلیلی (مهدوی؛ ۱۳۸۲، ص ۴۷). در این تحقیق ابتدا با توجه به اطلاعات ثانوی موجود در کلیه مراکز، سازمانهای مربوطه، اینترنت، کتابها و نشریات به چگونگی وضعیت موضوع تحقیق و زیر شاخه های آن در جامعه مورد پژوهش پرداخته و توصیف می شود. در این مرحله از روش پیمایش با هدف توصیفی بهره برداری می گردد. در مرحله بعد بخاطر اینکه مبادا از عوامل مهم به خاطر مطرح نبودن آن در گذشته و یا نداشتن سابقه در این تحقیق مورد توجه قرار نگرفته باشد از روش پیمایش با هدف اکتشافی و تحلیلی استفاده می شود که اطلاعات مورد نیاز این روش با استفاده از مصاحبه، پرسشنامه، مشاهده و جمع آوری شده و با تجزیه و تحلیل این اطلاعات به سؤالات تحقیق پاسخ داده می شود در نهایت با توجه به شرایط و وضعیت محله مورد مطالعه با بهره گیری از راهبرد توانمندسازی اجتماعات محلی، راهکارهای مناسبی جهت بهبود کیفیت زیست در آن ارائه می شود که در این مرحله، از نوع تحقیق کاربردی استفاده گردیده است. جامعه آماری تحقیق عبارتست از تمام ساکنین محله سعدی شیراز. برای نمونه گیری از روش تصادفی ساده استفاده خواهد شد. تعداد حجم نمونه ۳۸۴ نفر می باشد که با استفاده از فرمول کوکران به دست آمده است. پرسشنامه های تهیه شده با همکاری ۴ پرسشگر آموزش دیده که نسبت به موضوع و سؤالات پرسشنامه توجیه گردیده بودند از سوی خانوارهای ساکن در محله تکمیل خواهد گردید. به این ترتیب که ابتدا سطح محله به چند حوزه تقسیم شده و سپس نسبت به تعداد خانوار ساکن در آن، پرسشنامه ها به روش تصادفی تکمیل خواهد شد. در تجزیه و تحلیل آماری از آمار توصیفی و استنباطی استفاده می شود. آمار توصیفی خلاصه برخی اندازه گیری ها در خصوص نمونه را ارائه می دهد و آمار استنباطی به ما اجازه می دهد که درباره کل جمعیت آماری بر اساس نتایج حاصل از نمونه قضاوت کرده و به یک نتیجه کلی برسیم. جهت بررسی رابطه بین متغیرهای تحقیق از آزمون رگرسیون و با استفاده از نرم افزار SPSS بهره گرفته می شود. در این پژوهش به بررسی دلایل ایجاد سکونتگاه های غیر رسمی و ارائه راهکار در جهت حل مسئله از منظر اقتصادی پرداخته می شود. ابتدا آماره های توصیفی را بررسی می کنیم، سپس به بررسی فرضیات تحقیق با استفاده از آزمون های همبستگی و رگرسیون می پردازیم. فرضیه های تحقیق با استفاده از آزمون های همبستگی و رگرسیون خطی و آزمون مقایسه میانگین یک جامعه مورد بررسی قرار خواهد گرفت. فرضیه های تحقیق عبارتند از: (۱) بین جاذبه های اقتصادی شهر با ایجاد سکونتگاه های غیررسمی رابطه معنادار مثبتی وجود دارد. (۲) بین دافعه های اقتصادی محل سکونت قبلی با ایجاد سکونتگاه های غیررسمی رابطه معنادار مثبتی وجود دارد. (۳) توانمندسازی اقتصادی ساکنان سکونتگاه های غیررسمی بر اساس پذیرفتن حق شهروندی و بکارگیری نیروی شراکتی آنان می باشد و (۴) پذیرفتن حق شهروندی و مشارکت پذیری آنان در سرمایه گذاری ها جزء موثرترین شاخص های توانمندسازی اقتصادی ساکنان سکونتگاه های غیررسمی می باشد.

۴- محدوده مورد مطالعه

شهرک سعدی واقع در منطقه سه شهرداری شیراز می باشد. منطقه ۳ شهرداری، منطبق با منطقه ۵ طرح تفصیلی می باشد که در شمال شرق شهر شیراز قرار گرفته و یکی از بزرگترین مناطق شهر شیراز محسوب می شود. از لحاظ موقعیت نسبی منطقه ۳ بر روی بخشی از دشت شیراز واقع شده است که در شمال به ارتفاعات سعدی منتهی می شود. منطقه از جنوب به بلوار مدرس و کوی زهرا، از شرق به بلوار سرداران (مرز مشترک با منطقه ۷)، از شمال به خیابان چهل مقام

(شهرک سعدی و مجموعه های مسکونی شمال خیابان) تا دروازه قرآن، از غرب به خیابان دروازه قرآن و ادامه آن تا خیابان حاف تا دروازه اصفهان و از جنوب غربی به خیابان تختی، تیموری (کشاورز) و خیابان کشتارگاه تا فلکه خاتون ختم می شود. این منطقه با جمعیتی برابر 180379 نفر مجموعه ای باترکیب جمعیتی متفاوت، بافتهای گوناگون و کاربریهای متعدد را شامل می شود که در ساختار شهر شیراز نیز به لحاظ وجود برخی کاربریهای مهم همچون آرامگاه سعدی، حافظ و ... تاثیرگذار است. ناحیه 2 که به شهرک سعدی معروف است در طرح تفصیلی مصوب شامل 5 محله برنامه ریزی بوده است. این ناحیه در شمال شرقی جلگه شیراز، در تنگه ای موسوم به تنگه سعدی واقع گردیده است. این تنگه از یکسو به کوه فهندژ و از سوی دیگر به امتداد کوه چهل مقام محدود شده است. ناحیه مورد مطالعه از شمال به جاده خرامه، از جنوب به بلوار سرداران شهید (باغ دلگشا)، از شرق به گود گل کنان و قبرستان سعدی و از غرب به ارتفاعات برآفتاب 4 محدود می گردد. این محدوده کالبدی از لحاظ وسعت با 16 / 5 درصد از مساحت کل منطقه، دومین ناحیه بزرگ منطقه محسوب می شود، جایگاه این ناحیه با 3 عملکرد شهری 1 تفرجگاهی، ویژگیهای طبیعی (قنات، باغ دلگشا، طاووسیه و 2) ... زیارتگاهی (آرامگاه سعدی)، 3 فیزیکی از دو راه های ورودی شهر شیراز، همانند ناحیه 1 دارای نقش ممتاز در قالب عملکرد شهری و فراشهری می باشد. ناحیه سعدی در روند شکل گیری خود بیشترین تاثیر را از ویژگیهای محدودکننده طبیعی پذیرا بوده است. چنانچه هسته اولیه آن در میان تنگه بوده که در توسعه بعدی، توپوگرافی گسترش ناحیه را محدود ساخته و باعث جهت دهی توسعه در امتداد دهانه تنگه به شکل قطاعی و خطی شده است.

ابتدا آمارهای توصیفی را در محدوده مورد مطالعه (شهرک سعدی) بررسی می کنیم، سپس به بررسی فرضیات تحقیق با استفاده از آزمون های همبستگی و رگرسیون می پردازیم. در بررسی وضعیت جمعیت شناختی اعضای نمونه تحقیق در شهرک سعدی نتایج توصیفی ذیل بدست آمده است: در توزیع مربوط به متغیر جنسیت در نمونه آماری مشخص شد که ۳۵ درصد افراد مرد و ۶۵ درصد ایشان زن بوده اند. در توزیع مربوط به متغیر وضعیت تاهل در نمونه آماری مشخص شد که ۳۶ درصد افراد مجرد و ۶۴ درصد ایشان متاهل بوده اند. در توزیع مربوط به متغیر سن در نمونه آماری مشخص شد که ۲۳ درصد افراد زیر ۳۰ سال، ۴۴ درصد ایشان بین ۳۰ تا ۴۰ سال، ۱۸ درصد بین ۴۰ تا ۵۰ سال و ۱۵ درصد بالای ۵۰ سال سن داشته اند. طبق نتایج به دست آمده از بررسی وضعیت تحصیلات افراد مورد مطالعه در نمونه تحقیق، ۵۶ درصد افراد دارای مدرک فوق دیپلم و پایین تر بوده اند، ۳۴ درصد دارای مدرک کارشناسی و ۱۰ درصد دارای مدرک کارشناسی ارشد و بالاتر بوده اند. طبق نتایج آمار استنباطی در خصوص بررسی فرضیه های تحقیق، هر یک از فرضیه ها جداگانه به صورت زیر مورد بررسی قرار گرفته اند:

فرضیه اول: بین جاذبه های اقتصادی شهر با ایجاد سکونتگاه های غیررسمی رابطه معنادار مثبتی وجود دارد.

H0: بین جاذبه های اقتصادی شهر با ایجاد سکونتگاه های غیررسمی رابطه معنادار مثبتی وجود ندارد.

H1: بین جاذبه های اقتصادی شهر با ایجاد سکونتگاه های غیررسمی رابطه معنادار مثبتی وجود دارد.

جدول ۱- بررسی فرضیه ۱ از طریق آزمون همبستگی

متغیر ۱	متغیر ۲	مقدار ضریب همبستگی	سطح معنی داری
جاذبه های اقتصادی شهر	ایجاد سکونتگاه های غیررسمی	۰,۵۵۷	۰,۰۰۰

با توجه به جدول بالا میزان همبستگی بین دو متغیر جاذبه های اقتصادی شهر و ایجاد سکونتگاه های غیررسمی برابر ۰,۵۵۷ می باشد و چون سطح معنی داری آزمون کمتر از ۰,۰۵ است پس فرض صفر رد می شود و رابطه معنی داری بین دو متغیر مورد بررسی وجود دارد. همچنین با توجه به علامت ضریب همبستگی که مثبت می باشد می توان بیان نمود که رابطه مثبت و معناداری بین دو متغیر وجود دارد. بنابراین جهت بررسی کیفیت رابطه بین و متغیر از آزمون رگرسیون بهره گرفته می شود.

• بررسی فرضیه اول از طریق آزمون رگرسیون:

جدول ۲- بررسی فرضیه ۱ از طریق آزمون رگرسیون خطی

T	Beta	مقدار ضریب تعیین	سطح معنی داری
۱۳,۰۹۱	۰,۵۵۷	۰,۳۱۰	۰,۰۰۰

سطح معنی داری این دو شاخص کمتر از ۰,۰۵ است؛ پس بین این دو متغیر رابطه وجود دارد و ضریب تعیین ۰,۳۱۰ است. در نتیجه جاذبه‌های اقتصادی شهر ۳۱٪ تغییرات متغیر وابسته که ایجاد سکونتگاه‌های غیررسمی می‌باشد را توجیه می‌کند. و با افزایش یک واحد در جاذبه‌های اقتصادی شهر، میزان ۰,۳۱ واحد به ایجاد سکونتگاه‌های غیررسمی افزوده می‌شود.

فرضیه دوم: بین دافعه‌های اقتصادی محل سکونت قبلی با ایجاد سکونتگاه‌های غیررسمی رابطه معنادار مثبتی وجود دارد.
H₀: بین دافعه‌های اقتصادی محل سکونت قبلی با ایجاد سکونتگاه‌های غیررسمی رابطه معنادار مثبتی وجود ندارد.
H₁: بین دافعه‌های اقتصادی محل سکونت قبلی با ایجاد سکونتگاه‌های غیررسمی رابطه معنادار مثبتی وجود دارد.

بررسی فرضیه دوم تحقیق:

جدول ۳- بررسی فرضیه ۲ از طریق آزمون همبستگی

متغیر ۱	متغیر ۲	مقدار ضریب همبستگی	سطح معنی داری
دافعه‌های اقتصادی محل سکونت قبلی	ایجاد سکونتگاه‌های غیررسمی	۰,۳۳۵	۰,۰۰۰

با توجه به جدول بالا میزان همبستگی بین دو متغیر دافعه‌های اقتصادی محل سکونت قبلی و ایجاد سکونتگاه‌های غیررسمی برابر ۰,۳۳۵ می‌باشد و چون سطح معنی داری آزمون کمتر از ۰,۰۵ است پس فرض صفر رد می‌شود و رابطه معنی داری بین دو متغیر مورد بررسی وجود دارد. همچنین با توجه به علامت ضریب همبستگی که مثبت می‌باشد می‌توان بیان نمود که رابطه مثبت و معناداری بین دو متغیر وجود دارد. بنابراین جهت بررسی کیفیت رابطه بین و متغیر از آزمون رگرسیون بهره گرفته می‌شود.

• بررسی فرضیه دوم از طریق آزمون رگرسیون:

جدول ۴- بررسی فرضیه ۲ از طریق آزمون رگرسیون خطی

T	Beta	مقدار ضریب تعیین	سطح معنی داری
۶,۹۴۷	۰,۳۳۵	۰,۱۱۲	۰,۰۰۰

سطح معنی داری این دو شاخص کمتر از ۰,۰۵ است؛ پس بین این دو متغیر رابطه وجود دارد و ضریب تعیین ۰,۱۱۲ است. در نتیجه دافعه‌های اقتصادی محل سکونت قبلی ۱۱,۲٪ تغییرات متغیر وابسته که ایجاد سکونتگاه‌های غیررسمی است را توجیه می‌کند. و با افزایش یک واحد در دافعه‌های اقتصادی محل سکونت قبلی، میزان ۰,۱۱۲ واحد به ایجاد سکونتگاه‌های غیررسمی افزوده می‌شود.

فرضیه سوم: توانمندسازی اقتصادی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی بر اساس پذیرفتن حق شهروندی و بکارگیری نیروی شراکتی آنان می‌باشد.
H₀: توانمندسازی اقتصادی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی بر اساس پذیرفتن حق شهروندی و بکارگیری نیروی شراکتی آنان نمی‌باشد.

H₁: توانمندسازی اقتصادی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی بر اساس پذیرفتن حق شهروندی و بکارگیری نیروی شراکتی آنان می‌باشد.

بررسی فرضیه سوم تحقیق:

جدول ۵- بررسی فرضیه ۳ از طریق آزمون همبستگی

متغیر ۱	متغیر ۲	مقدار ضریب همبستگی	سطح معنی داری
پذیرفتن حق شهروندی و بکارگیری نیروی شراکتی آنان	توانمندسازی اقتصادی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی	۰,۳۸۷	۰,۰۰۰

با توجه به جدول بالا میزان همبستگی بین دو متغیر پذیرفتن حق شهروندی و بکارگیری نیروی شراکتی آنان و عملکرد مالی برابر ۰,۳۸۷ می‌باشد و چون سطح معنی داری آزمون کمتر از ۰,۰۵ است پس فرض صفر رد می‌شود و رابطه معنی داری بین دو متغیر مورد بررسی وجود دارد. همچنین با توجه به علامت ضریب همبستگی که مثبت می‌باشد می‌توان بیان نمود که رابطه مثبت و معناداری بین دو متغیر وجود دارد. بنابراین جهت بررسی کیفیت رابطه بین و متغیر از آزمون رگرسیون بهره گرفته می‌شود.

• بررسی فرضیه سوم از طریق آزمون رگرسیون:

جدول ۶- بررسی فرضیه ۳ از طریق آزمون رگرسیون خطی

T	Beta	مقدار ضریب تعیین	سطح معنی داری
۸,۱۹۹	۰,۳۸۷	۰,۱۵۰	۰,۰۰۰

سطح معنی داری این دو شاخص کمتر از ۰,۰۵ است؛ پس بین این دو متغیر رابطه وجود دارد و ضریب تعیین ۰,۱۵۰ است. در نتیجه پذیرفتن حق شهروندی و بکارگیری نیروی شراکتی آنان ۱۵٪ تغییرات متغیر وابسته که توانمندسازی اقتصادی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی می‌باشد را توجیه می‌کند. و با افزایش یک واحد در پذیرفتن حق شهروندی و بکارگیری نیروی شراکتی آنان، میزان ۰,۱۵ واحد به توانمندسازی اقتصادی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی افزوده می‌شود. **فرضیه چهارم:** پذیرفتن حق شهروندی و مشارکت پذیری آنان در سرمایه‌گذاری‌ها جزء موثرترین شاخص‌های توانمندسازی اقتصادی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی می‌باشد.

H₀: پذیرفتن حق شهروندی و مشارکت پذیری آنان در سرمایه‌گذاری‌ها جزء موثرترین شاخص‌های توانمندسازی اقتصادی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی نمی‌باشد.

H₁: پذیرفتن حق شهروندی و مشارکت پذیری آنان در سرمایه‌گذاری‌ها جزء موثرترین شاخص‌های توانمندسازی اقتصادی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی می‌باشد.

بررسی فرضیه چهارم تحقیق:

جدول ۷- بررسی فرضیه ۴ از طریق آزمون مقایسه میانگین یک جامعه

آماره t	درجه آزادی	سطح معنی داری	
		حد پایین	حد بالا
۶,۶۵۴	۳۸۳	۰,۴۴۰	۰,۵۵۸

سطح معنی داری آزمون برای برای بررسی فرضیه تحقیق کمتر از معیار $0,05$ می باشد و می توان بیان نمود که میانگین این شاخص تفاوت معنی داری با عدد 3 دارد و با توجه به حد بالا و پایین و مثبت بودن هر دوی این موارد میانگین متغیر مورد نظر بیشتر از متوسط بوده و در نتیجه نقش پذیرفتن حق شهروندی و مشارکت پذیری آنان در سرمایه‌گذاری‌ها در توانمندسازی اقتصادی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی از نظر پاسخ دهندگان از اهمیت بالایی برخوردار است. بنابراین فرض صفر پذیرفته نمی‌شود و نتیجتاً پذیرفتن حق شهروندی و مشارکت پذیری آنان در سرمایه‌گذاری‌ها جزء موثرترین شاخص‌های توانمندسازی اقتصادی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی می‌باشد. در تجزیه و تحلیل مطالب فوق نتایج زیر به طور خلاصه در خصوص فرضیه‌ها به دست آمده است: با توجه به نتیجه بررسی فرضیه اول و میزان همبستگی بین دو متغیر جاذبه‌های اقتصادی شهر و ایجاد سکونتگاه‌های غیررسمی که برابر $0,557$ می باشد و کمتر از $0,05$ است، بنابراین می‌توان بیان نمود فرض صفر رد شده و رابطه معنی داری بین دو متغیر مورد بررسی وجود دارد. همچنین با توجه به علامت ضریب همبستگی که مثبت می‌باشد می‌توان بیان نمود که رابطه مثبت و معناداری بین دو متغیر وجود دارد. بنابراین جهت بررسی کیفیت رابطه بین و متغیر از آزمون رگرسیون بهره گرفته شد. از نتایج آزمون رگرسیون، ضریب تعیین مقدار $0,310$ به دست آمده است. در نتیجه جاذبه‌های اقتصادی شهر 31% تغییرات متغیر وابسته که ایجاد سکونتگاه‌های غیررسمی می‌باشد را توجیه می‌کند. و با افزایش یک واحد در جاذبه‌های اقتصادی شهر، میزان $0,31$ واحد به ایجاد سکونتگاه‌های غیررسمی افزوده می‌شود با توجه به نتیجه بررسی فرضیه دوم و میزان همبستگی بین دو متغیر دافعه‌های اقتصادی محل سکونت قبلی و ایجاد سکونتگاه‌های غیررسمی که برابر $0,335$ می باشد و کمتر از $0,05$ است، بنابراین می‌توان بیان نمود فرض صفر رد شده و رابطه معنی داری بین دو متغیر مورد بررسی وجود دارد. همچنین با توجه به علامت ضریب همبستگی که مثبت می‌باشد می‌توان بیان نمود که رابطه مثبت و معناداری بین دو متغیر وجود دارد. بنابراین جهت بررسی کیفیت رابطه بین و متغیر از آزمون رگرسیون بهره گرفته شد. از نتایج آزمون رگرسیون، ضریب تعیین مقدار $0,112$ به دست آمده است. در نتیجه دافعه‌های اقتصادی محل سکونت قبلی $11,2\%$ تغییرات متغیر وابسته که ایجاد سکونتگاه‌های غیررسمی می‌باشد را توجیه می‌کند. و با افزایش یک واحد در دافعه‌های اقتصادی محل سکونت قبلی، میزان $0,112$ واحد به ایجاد سکونتگاه‌های غیررسمی افزوده می‌شود. با توجه به نتیجه بررسی فرضیه سوم و میزان همبستگی بین دو متغیر پذیرفتن حق شهروندی و بکارگیری نیروی شراکتی آنان و توانمندسازی اقتصادی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی که برابر $0,387$ می باشد و کمتر از $0,05$ است، بنابراین می‌توان بیان نمود فرض صفر رد شده و رابطه معنی داری بین دو متغیر مورد بررسی وجود دارد. همچنین با توجه به علامت ضریب همبستگی که مثبت می‌باشد می‌توان بیان نمود که رابطه مثبت و معناداری بین دو متغیر وجود دارد. بنابراین جهت بررسی کیفیت رابطه بین دو متغیر از آزمون رگرسیون بهره گرفته شد. از نتایج آزمون رگرسیون، ضریب تعیین مقدار $0,150$ به دست آمده است. در نتیجه پذیرفتن حق شهروندی و بکارگیری نیروی شراکتی آنان 15% تغییرات متغیر وابسته که توانمندسازی اقتصادی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی می‌باشد را توجیه می‌کند. و با افزایش یک واحد در پذیرفتن حق شهروندی و بکارگیری نیروی شراکتی آنان، میزان $0,15$ واحد به توانمندسازی اقتصادی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی افزوده می‌شود. با توجه به نتیجه بررسی فرضیه چهارم با استفاده از آزمون میانگین یک جامعه، مشاهده شد سطح معنی داری آزمون کمتر از معیار $0,05$ به دست آمده و می‌توان بیان نمود که میانگین این شاخص تفاوت معنی داری با عدد 3 دارد و با توجه به حد بالا و پایین و مثبت بودن هر دوی این موارد میانگین متغیر مورد نظر بیشتر از متوسط بوده و در نتیجه نقش پذیرفتن حق شهروندی و مشارکت پذیری آنان در سرمایه‌گذاری‌ها در توانمندسازی اقتصادی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی از نظر پاسخ دهندگان از اهمیت بالایی برخوردار است. بنابراین فرض صفر پذیرفته نمی‌شود و نتیجتاً پذیرفتن حق شهروندی و مشارکت پذیری آنان در سرمایه‌گذاری‌ها جزء موثرترین شاخص‌های توانمندسازی اقتصادی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی می‌باشد.

۵- نتایج تحقیق

نتایج بررسی فرضیه اول نشان داد جاذبه‌های اقتصادی شهر بر ایجاد سکونتگاه‌های غیررسمی تاثیر معناداری دارد. درآمد بیشتر، شغل بهتر، ارزانی زمین و خانه، امکانات آموزشی، امکانات رفاهی و نزدیکی به محل کار از جاذبه‌های اقتصادی شهر به شمار می‌رود که غالباً افراد به این دلایل و برای بهبود وضعیت و کیفیت زندگی خود از روستا و یا شهرستان‌ها به شهر مهاجرت می‌کنند. شهرهای بزرگ دارای فرصت‌های شغلی بهتر هستند که علاوه بر درآمدهای بالاتر این مشاغل، در صورت داشتن تخصص برای افراد برایشان مشاغلی راحت‌تر و با حساب می‌آید. گاهای افراد از بابت جاذبه‌های شهرهای بزرگ محل سکونت خود را ترک می‌کنند تا شغل‌های راحت‌تر و با پردرآمد را تصاحب کنند و یا از امکانات آموزشی و تفریحی این شهرها بهره‌مند شوند. متأسفانه این افراد ممکن است بدون کسب تخصص لازم راهی شهرها شوند که این امر موجب می‌شود تا سرمایه‌هایشان را از دست بدهند و به اقامت در سکونتگاه‌های غیررسمی روی بیاورند و همان‌طور که نتایج نشان می‌دهد جاذبه‌های اقتصادی شهر بر ایجاد سکونتگاه‌های غیررسمی تاثیر معناداری دارد. نتایج بررسی این فرضیه به نتایج به دست آمده از مطالعات مهتا و کارپوزوگلو (۲۰۱۵) نزدیک است. نتایج بررسی فرضیه دوم نشان داد تاثیر دافعه‌های اقتصادی محل سکونت قبلی بر ایجاد سکونتگاه‌های غیررسمی تاثیر معناداری دارد. در بسیاری از موارد مردم روستا قربانی عدم مدیریت صحیح می‌شوند، تاجایی که اکنون شاهد مهاجرت افراد زیادی، مخصوصاً جوانان، از روستاها به شهر هستیم که اگر تاکنون توجه ویژه‌تری به روستاها شده بود اکنون شاهد خالی شدن روستاها از سکنه نبودیم. در بسیاری از روستاها و شهرستان‌ها پتانسیل‌هایی برای ایجاد مشاغل و کسب درآمد وجود دارد که متأسفانه مسئولان در ارائه تسهیلات (مالی و غیرمالی) کوتاهی کرده و این افراد ناچاراً برای کسب درآمد و بهره‌مندی از شرایط زندگی نسبتاً مناسب راهی شهرها می‌شوند. در برخی از موارد این مهاجران توانایی تامین مسکن و امکانات مناسب را نداشته و یا سرمایه‌ی خود را به دلایلی از جمله نداشتن تخصص در حوزه فعالیتشان در شهر جدید از دست می‌دهند و ناچاراً برای شروع زندگی به سکونتگاه‌های غیررسمی روی می‌آورند. نتایج بررسی این فرضیه با نتایج به دست آمده از مطالعات ژانگ (۲۰۱۱) مطابقت دارد. نتایج بررسی فرضیه سوم و چهارم نشان داد پذیرفتن حق شهروندی و بکارگیری نیروی شراکتی آنان بر توانمندسازی اقتصادی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی تاثیر معناداری دارد و همچنین پذیرفتن حق شهروندی و مشارکت‌پذیری آنان در سرمایه‌گذاری‌ها جزء موثرترین شاخص‌های توانمندسازی اقتصادی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی است. در کنار هر زندگی فردی، یک زندگی جمعی نیز وجود دارد و برای موفقیت در این نوع زندگی، باید فردگرایی و منفعت‌طلبی تا حدودی مهار شود و اخلاق جمعی رواج یابد. شهروند کسی است که هم منافع خود و هم منافع دیگران را در نظر آورد و در سایه همکاری و همراهی با دیگران و پذیرش مسئولیت‌ها، شرایط بهتری را برای خویش و دیگران فراهم سازد.

شهروند خوب کسی است که حقوق فردی و جمعی خود را می‌شناسد، از آنها دفاع می‌کند، قانون را می‌شناسد، به آن عمل می‌کند و از طریق آن مطالبه می‌کند. او می‌داند که فرد دیگری هم حضور دارد و دفاع از حقوق او یعنی دفاع از حقوق خودش و فردی که در امور شهر مشارکت دارد. همراه با پذیرفتن نیروی شهروندی تمایل به همکاری و مشارکت در فعالیت‌ها و احترام به حقوق جمعی ایجاد می‌شود و افراد در کنار احترام به یکدیگر و با به کارگیری نیروی شراکتی می‌توانند موجب توانمندسازی خود شوند و همان‌طور که نتایج نشان داد پذیرفتن حق شهروندی و بکارگیری نیروی شراکتی آنان بر توانمندسازی اقتصادی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی تاثیر معناداری دارد. برخی پیشنهادها بر پایه نتایج تحقیق عبارتند از:

- بهبود امکانات تفریحی و آموزشی در روستاها و شهرستان‌های کوچک.
- توسعه‌ی مشاغل در روستاها و شهرستان‌ها به گونه‌ای که افراد بدون ترک محل زندگی خود بتوانند فعالیت مورد علاقه‌شان را انجام دهند که دورکاری می‌تواند یک گزینه برای تحقق این مهم به شمار آید.
- توسعه مشاغل در روستاها و شهرستان‌ها با بهره‌گیری از امکانات گردشگری، تفریحی و درمانی این مکان‌ها.
- توسعه سیستم‌های اطلاعاتی و مخابراتی در روستاها و شهرستان‌ها و محیا کردن زیرساخت‌های مورد نیاز.

- ایجاد مراکز فناوری و تکنولوژی جهت رفع نیازهای اطلاعاتی و فناوری جوانان و افراد روستاها و شهرستان های کوچک، و آموزش و مشاوره به ایشان در ارتباط با بهبود وضعیت مشاغل این بخش ها با توجه به دانش روز.
- توسعه سیستم های آموزشی و مشاوره تحصیلی در مناطق محروم تا محصلان این مناطق بتوانند در شرایط نسبتا برابر با مناطق دیگر به سودآموزی و ادامه تحصیل بپردازند.
- شناسایی فرصت های شغلی در روستاها و شهرستان ها توسط سیستم های حکومتی و دولتی و ایجاد مشاغل و یا ارائه فراخوان و واگذاری تسهیلات برای ایجاد برخی مشاغل.
- ایجاد مشاغل در روستاها و شهرستان های کوچک مبنی بر دورکاری و انجام کار بر بستر اینترنت و ایجاد دوره های آموزشی مورد نیاز برای این مشاغل.
- تبدیل ضعف های موجود در کشور به فرصت با شناسایی صحیح مناطق مختلف محروم و بهره گیری از امکانات بالقوه این مناطق.
- با بهبود روحیه شهروندی در بین افراد ساکن در این مناطق و بهره گیری از نیروهای مشارکتی افراد، وضعیت اقتصادی این مناطق را ارتقا داد.

منابع

۱. اطهری، کمال، سنجش عامل ساختاری و نهادی در ایران، مجموعه مقالات حاشیه نشینی و اسکان غیر رسمی، جلد اول، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، ۱۳۸۲
۲. بن (خبرنامه انجمن صنفی مهندسان معمار و شهرساز) سند ملی توانمند سازی و ساماندهی اسکان غیر رسمی، سال نهم، شماره ۳۲-۳۳.
۳. پیران، (۱۳۶۶). آلونک نشینی در تهران. اطلاعات سیاسی و اقتصادی، شماره ۱۶، صص ۴۶ و ۴۷.
۴. پیران، پرویز، آلونک نشینی در ایران: دیدگاههای نظری. با نگاهی به شرایط ایران، اطلاعات سیاسی - اقتصادی، شماره ۸۷-۸۸، ۱۳۷۳.
۵. پیران، پرویز، شهرنشینی شتابان و ناهمگون آلونک نشینی در تهران، اطلاعات سیاسی - اقتصادی، شماره ۴، ۱۳۶۶
۶. پیران، پرویز، شهرنشینی شتابان و ناهمگون مسکن نابهنجار، اطلاعات سیاسی - اقتصادی، شماره ۲۴، ۱۳۶۸
۷. سلیمانی، محمد و احمد رضا کلانسی فرد، درآمدی بر مبانی برنامه ریزی شهری، انتشارات جهاد دانشگاهی دانشگاه تربیت معلم، ۱۳۷۶
۸. پیران، پرویز، شهرنشینی شتابان و ناهمگون مسکن نابهنجار، اطلاعات سیاسی - اقتصادی، شماره ۲۴، ۱۳۶۸
۹. جواهری پور، مهرداد و بابک داورپناه، سکونتگاههای ناپایدار اقشار کم درآمد شهری (بازبینی سیاستگذاری های دوران اخیر در زمینه اسکان غیر رسمی یا نابسامان)، فصلنامه هفت شهر، شماره هشت، ۱۳۸۱
۱۰. حسامیان، فرخ و دیگران، شهرنشینی در ایران، چاپ اول، تهران، انتشارات نگاه، ۱۳۶۳
۱۱. رفیعیان، مجتبی مطالعات توانمندسازی اقشار کم درآمد بندرعباس، مهندسین مشاور سبزاندیش پایش، ۱۳۸۲
- صراف، مظفر. به سوی نظریه ای برای ساماندهی اسکان غیررسمی - از حاشیه نشینی تا متن شهرنشینی، فصلنامه هفت شهر، شماره هشتم، ۱۳۸۱
۱۲. عسگری طباطبایی، اسدالله، بررسی اجمالی از پدیده بافت های پیرامونی و یا حاشیه نشینی در ایران، فصلنامه هفت شهر، سال سوم، شماره هشتم، تابستان ۱۳۸۱
۱۳. عابدین درکوش، سعید، درآمدی به اقتصاد شهری، چاپ سوم، تهران، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۸۰
۱۴. محمدی، یونس. حاشیه نشینی و راهبردهای توسعه، مجموعه مقالات حاشیه نشینی و اسکان غیررسمی، دانشگاه علوم بهزیستی و توان بخشی، ۱۳۸۲

۱۵. هاروی، دیوید. عدالت اجتماعی و شهر. ترجمه: فرح حسامیان، محمدرضا حائری و بهروز منادی زاده، تهران، شرکت پردازش و برنامه ریزی شهری، ۱۳۷۶

16. Baldwin, C. (2018). *Farming on the Fringe: Peri-Urban Agriculture, Cultural Diversity and Sustainability in Sydney*.
17. Breiman, R. F., Cosmas, L., Njuguna, H., Audi, A., Olack, B., Ochieng, J. B., ... & 18. Burke, H. (2012). Population-based incidence of typhoid fever in an urban informal settlement and a rural area in Kenya: implications for typhoid vaccine use in Africa. *PloS one*, 7(1), e29119
19. Drechsel, P., & Kunze, D. (Eds.). (2010). *Waste composting for urban and peri-urban agriculture: Closing the rural-urban nutrient cycle in sub-Saharan Africa*. CABI.
20. Mbae, C. K., Nokes, D. J., Mulinge, E., Nyambura, J., Waruru, A., & Kariuki, S. (2013). Intestinal parasitic infections in children presenting with diarrhoea in outpatient and inpatient settings in an informal settlement of Nairobi, Kenya. *BMC Infectious Diseases*, 13(1), 243.
21. Marais, L., & Ntema, J. (2013). The upgrading of an informal settlement in South Africa: Two decades onwards. *Habitat International*, 39, 85-95.
22. Ncayiyana, J. R., Bassett, J., West, N., Westreich, D., Musenge, E., Emch, M., ... & van Rie, A. (2016). Prevalence of latent tuberculosis infection and predictive factors in an urban informal settlement in Johannesburg, South Africa: a cross-sectional study. *BMC infectious diseases*, 16(1), 661.
23. Nilsson, K., Pauleit, S., Bell, S., Aalbers, C., & Nielsen, T. A. S. (Eds.). (2013). *Peri-urban futures: Scenarios and models for land use change in Europe*. Springer Science & Business Media.
24. Oldewage-Theron, W., & Kruger, R. (2011). Dietary diversity and adequacy of women caregivers in a peri-urban informal settlement in South Africa. *Nutrition*, 27(4), 420-427.
25. Simon, D., McGregor, D., & Thompson, D. (2012). Contemporary perspectives on the peri-urban zones of cities in developing countries. In *The Peri-Urban Interface* (pp. 26-40). Routledge.
26. Ubink, J. M. (2008). In the land of the chiefs: customary law, land conflicts, and the role of the state in peri-urban Ghana (p. 256).
27. Van Breda, J., & Swilling, M. (2019). The guiding logics and principles for designing emergent transdisciplinary research processes: learning experiences and reflections from a transdisciplinary urban case study in Enkanini informal settlement, South Africa. *Sustainability Science*, 14(3), 823-841.
28. Viljoen, A., & Howe, J. (Eds.). (2012). *Continuous productive urban landscapes*. Routledge.